

مبانی اندیشه اسلامی - ۳: انسان، راه و راهنماشناسی / جمعی از نویسندگان؛ زیر نظر محمود فتحعلی ..
قم: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، ۱۳۸۴.
۲۵۶ ص. (مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام؛ ۳۰۵: کلام و عقاید؛ ۴۳).

۲۱۰۰۰ ریال: ISBN: 964-411-134-6

کتابنامه: ۲۵۶ - ۲۲۱ و هم چنین به صورت زیر نویس.
۱. انسان (اسلام) - بررسی و شناخت. ۲. وحی (اسلام) - بررسی و شناخت. ۳. نبوت - بررسی و شناخت. ۴. قرآن - بررسی و شناخت.
۵. امامت - بررسی و شناخت، الف. فتحعلی، محمود، ۱۳۴۱ - ، ویرایشگر.

الف / ۲ / ۲۲۶ BP

مبانی اندیشه اسلامی ۲

انسان، راه و راهنماشناسی

جمعی از نویسندگان

زیر نظر محمود فتحعلی

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی

۱۳۸۴

شماره ردیف ۳۰۵
شماره موضوعی کلام عقاید - ۳۳
۱۳۸۴ - ۴۲

■ مبانی اندیشه اسلامی (۳) - انسان، راه و راهنماشناسی

● تألیف: جمعی از نویسندگان زیر نظر محمود فتحعلی

● ناشر: مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

● چاپ: ظهور

● نوبت و تاریخ چاپ: اول، بهار ۱۳۸۴

● شمارگان: ۳۰۰۰

● قیمت: ۲۱۰۰ تومان

○ دفتر مرکزی: قم، خیابان شهید، کوی ممتاز، پلاک ۳۸

تلفن و نمابر: ۷۷۴۲۳۳۶ - ۲۵۱

○ شعبه تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان ۱۲ فروردین و شهید منیرى جاوید، ساختمان شماره ۳۱۰، طبقه سوم، واحد ۱۱۳

تلفن و نمابر: ۶۴۱۰۴۴۳ - ۲۱

○ شعبه مؤسسه امام خمینی علیه السلام: قم، بلوار امین، بلوار جمهوری اسلامی، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

تلفن: ۲۹۳۲۳۲۸ - ۲۵۱ داخلی: ۶۲۹

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه ناشر
۱۷	پیش گفتار

درس اول: انسان شناسی

۲۴	ساحت های دوگانه
۲۴	وجود روح
۲۷	غیر مادی بودن روح
۲۸	اصالت روح
۲۹	جاودانگی روح
۳۱	اختیار و گزینش گری
۳۴	سعادت جاودانه، در گرو عمل اختیاری
۳۶	خلاصه درس
۳۷	پرسش ها
۳۷	پژوهش
۳۷	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس دوم: وحی شناسی - ۱

۴۳	دیدگاه های گوناگون درباره حقیقت وحی
۴۴	۱. شگرد مصلحان برای هدایت جامعه

۴۴	۲. تجلی شخصیت باطنی.....
۴۶	۳. رابطه انسان و ار فرشته با آدمی.....
۴۷	۴. تجربه دینی پیامبر.....
۴۸	انگیزه‌های طرح مسئله «تجربه دینی».....
۴۹	رویکرد تجربی به وحی.....
۵۰	تعبیر تجربه دینی و محدودیت‌های انسانی.....
۵۱	نقد و بررسی.....
۵۳	خلاصه درس.....
۵۳	پرسش.....
۵۴	پژوهش.....
۵۴	منابعی برای مطالعه بیشتر.....

درس سوم: وحی شناسی - ۲

۵۷	دلیل نیازمندی به دین وحیانی.....
۶۱	کارکرد دین وحیانی.....
۶۲	۱. معنابخشی به زندگی.....
۶۲	۲. برآورده ساختن میل به جاودانگی.....
۶۴	۳. تقویت صبر و بردباری.....
۶۵	۴. نجات از تنهایی.....
۶۶	۵. وحدت و یکپارچگی.....
۶۷	۶. نشاط و پویایی.....
۶۹	۷. پشتیبانی از فضایل اخلاقی.....
۷۰	۸. تنظیم روابط اجتماعی.....
۷۲	معناداری گزاره‌های وحیانی.....
۷۵	خلاصه درس.....

۷۵	پرش
۷۶	پژوهش
۷۶	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس چهارم: پیامبرشناسی

۷۹	راه شناسایی پیامبران
۸۱	عصمت انبیا
۸۱	۱. دریافت وحی
۸۴	۲. ابلاغ وحی
۸۴	۳. اندیشه و کردار
۸۵	نکاتی درباره عصمت
۸۵	۱. عصمت و اختیار
۸۸	۲. عصمت و سرشت انسانی
۹۰	۳. پی آمدهای اعتقاد به عصمت
۹۲	۴. قرآن و نافرمانی پیامبران
۹۵	۵. عصمت و استغفار
۹۷	خلاصه درس
۹۸	پرش
۹۹	پژوهش
۹۹	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس پنجم: قرآن شناسی -۱

۱۰۳	قرآن؛ کتابی آسمانی
۱۰۳	دلیل عقلی آسمانی بودن قرآن
۱۰۴	مؤلفه های اعجاز قرآن
۱۰۶	ابعاد و جهات اعجاز قرآن

۱۰۷	وجه درون‌متنی
۱۰۷	۱. پیراستگی از اختلاف و تناقض
۱۰۷	الف) ویژگی‌های انسان
۱۰۸	ب) ویژگی‌های قرآن
۱۰۹	۲. اعجاز در قلمرو لفظ
۱۰۹	وجوه برون‌متنی
۱۰۹	معارف بی‌مانند از پیامبری درس ناخوانده
۱۱۰	دلیل نقلی آسمانی بودن قرآن
۱۱۵	خلاصه درس
۱۱۵	پرسش
۱۱۶	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس ششم: قرآن‌شناسی -۲

۱۱۹	اهمیت و جایگاه بحث
۱۲۰	واژه‌شناسی
۱۲۰	دلایل تحریف‌ناپذیری قرآن
۱۲۰	۱. شواهد تاریخی
۱۲۱	۲. دلیل عقلی
۱۲۲	۳. دلایل نقلی
۱۲۳	الف) آیه حفظ
۱۲۳	بررسی چند شبهه
۱۲۴	ب) آیه عزّت
۱۲۵	نارسایی دلایل تحریف
۱۲۶	خلاصه درس
۱۲۶	پرسش
۱۲۷	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس هفتم: قرآن‌شناسی - ۳

۱۳۱	الفاظ قرآن، وحی الهی یا گفتار نبوی؟
۱۳۲	دیدگاه اول: وحیانی بودن الفاظ
۱۳۲	۱. شواهد قرآنی
۱۳۴	۲. شواهد روایی
۱۳۵	۳. شواهد تاریخی
۱۳۶	پیامدهای این دیدگاه
۱۳۶	دیدگاه دوم: بشری بودن الفاظ
۱۳۷	دلیل دیدگاه دوم
۱۳۹	نزول قرآن به زبان قوم
۱۴۰	قرآن و فرهنگ عصر نزول
۱۴۴	خلاصه درس
۱۴۵	پرسش
۱۴۶	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس هشتم: خاتمیت - ۱

۱۵۰	مقصود از ختم نبوت
۱۵۰	ختم نبوت در آیات و روایات
۱۵۲	فلسفه ختم نبوت
۱۵۲	۱. رشد و بلوغ عقلی، جامعیت و ضمانت حفظ
۱۵۵	۲. عقل بشر به جای وحی مستقیم
۱۵۸	نقد و بررسی
۱۶۱	خلاصه درس
۱۶۱	پرسش
۱۶۱	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس نهم: خاتمیت -۲

جامعیت دین خاتم	۱۶۵
اثبات جامعیت از راه تحلیل عقلی	۱۶۶
۱. ملازمه خاتمیت و کمال و جامعیت	۱۶۶
۲. بررسی تحلیلی و عقلی محتوای شریعت اسلام	۱۶۷
جامعیت دین خاتم از دیدگاه قرآن و روایات	۱۶۹
جامعیت دین و سکولاریسم	۱۷۲
۱. ثبات دین و تحول مناسبات اجتماعی	۱۷۳
۲. ظواهر متون دینی	۱۷۴
۳. شواهد تاریخی	۱۷۵
جاودانگی دین خاتم	۱۷۶
جهان‌شمولی دین خاتم	۱۷۹
خلاصه درس	۱۸۰
پرسش	۱۸۰
منابعی برای مطالعه بیشتر	۱۸۱

درس دهم: امام‌شناسی -۱

(معناشناسی و ضرورت)

معنای لغوی امامت	۱۸۶
معنای اصطلاحی امامت	۱۸۷
۱. در اصطلاح اهل سنت	۱۸۷
۲. در اصطلاح امامیه	۱۸۷
جمع‌بندی	۱۸۷
امامت، اصلی اعتقادی	۱۹۰
ضرورت امامت	۱۹۱
۱. وظایف پیامبر خاتم	۱۹۱

۱۹۲	۲. استمرار وظایف پیامبر
۱۹۴	شئون امامت
۱۹۴	۱. مرجعیت دینی
۱۹۶	۲. زعامت سیاسی
۱۹۸	۳. ولایت معنوی
۱۹۹	خلاصه درس
۲۰۰	پرسش
۲۰۰	پژوهش
۲۰۱	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس یازدهم: امام شناسی -۲

(شرایط و ویژگی های امام)

۲۰۶	۱. عصمت
۲۰۷	الف) دلیل عقلی عصمت امام
۲۰۷	ب) دلایل نقلی عصمت امام
۲۰۸	آیه اولی الامر
۲۱۱	۲. علم خدادادی
۲۱۱	مطلق یا مشروط بودن علم امام
۲۱۲	علم غیب در میدان عمل
۲۱۴	۳. نصب الهی
۲۱۵	دلایل منصوب بودن امام
۲۱۵	الف) مالکیت مطلق خدا
۲۱۶	ب) عصمت امام
۲۱۷	خلاصه درس
۲۱۷	پرسش
۲۱۸	منابعی برای مطالعه بیشتر

درس دوازدهم: امام شناسی - ۳

(دوران غیبت)

۲۲۲	مهدی در آینه عقل
۲۲۳	سیمای مهدی در آینه فقلین
۲۲۳	۱. مهدی در قرآن
۲۲۴	۲. مهدی در روایات
۲۲۶	راز غیبت
۲۲۶	۱. حکمت الهی
۲۲۷	۲. حفظ جان امام
۲۳۰	۳. امتحان الهی
۲۳۱	۴. فراهم آمدن زمینه پذیرش حق در جهان
۲۳۲	طول عمر امام زمان
۲۳۴	چگونگی بهره‌مندی از امام غایب
۲۳۶	نشانه‌های ظهور
۲۳۶	ویژگی‌های عصر ظهور
۲۳۷	فضیلت انتظار فرج
۲۳۷	خلاصه درس
۲۳۹	پرسش
۲۳۹	منابعی برای مطالعه بیشتر

کتابنامه

۲۴۱	الف) فارسی
۲۵۰	ب) عربی
۲۵۵	ج) انگلیسی

مقدمه ناشر

انسان، همواره با انبوهی از گزینه‌های رفتاری روبرو است که فقط می‌تواند تعداد محدودی از آنها را برگزیند؛ به بعضی از دیدنی‌ها چشم بدوزد؛ به بعضی از شنیدنی‌ها گوش فرا دهد و دست و پا و سایر اندام‌های خود را برای انجام بعضی از کارها به کار گیرد. با رشد یافتن قوای بدنی، فکری و عاطفی و درهم تنیدن روابط گوناگون اجتماعی و افزایش اندوخته‌های علمی و مهارت‌های عملی، دایره گزینه‌ها به صورت تصاعدی گسترش می‌یابد؛ به طوری که در هر لحظه، انجام هزاران کار امکان می‌یابد و گزینش، دشوار و دشوارتر می‌شود.

برای ترجیح و تعیین گزینه‌ها، عوامل گوناگونی وجود دارد که از جمله می‌توان به شکوفایی غرایز و شدت یافتن خواسته‌های آنها، احساس ناامنی و نیز به عادت، تقلید، تلقین و سایر عوامل روانی و اجتماعی اشاره کرد؛ اما مهم‌تر از همه، عامل عقلانی آگاهانه است که با در نظر گرفتن همه گزینه‌ها و تأثیر هر یک در سعادت و کمال نهایی انسان، ترجیح و تعیین گزینه‌های برتر، والاتر و ارزشمندتر را به عهده می‌گیرد و نقش خود را در شکل‌گیری اراده انسانی ایفا می‌کند. راز برتری و اشرافیت حقیقی انسان را باید در برخورداری از همین عامل و به کارگیری آن جستجو کرد.

ارزش‌گذاری رفتارها، نیاز به شناخت معیارها و ملاک‌های ارزشی و اخلاقی دارد، و بررسی مسائل مربوط به آنها، ما را به فلسفه اخلاق رهنمون می‌شود؛ از سوی دیگر، فراهم شدن زمینه رشد و تعالی برای همه افراد جامعه، نیاز به نظم و امیّتی دارد که در سایه رعایت قوانین و مقررات اجتماعی حاصل می‌شود و بررسی مسائل زیربنایی آنها در فلسفه حقوق انجام می‌گیرد. سرانجام، اجرای مقررات اجتماعی، نیاز به دستگاه اجراکننده رسمی دارد که

متخلفان را به رعایت قوانین الزام، و تأمین مصالح اجتماعی را تضمین و نیز روابط بین‌المللی را بر اساس اصول قابل قبولی تنظیم کند. این گونه مسائل نیز ما را به فلسفه سیاست سوق می‌دهد.

اما دست‌یابی به پاسخ‌های صحیح و منطقی در مسائل مربوط به حوزه‌های علوم دستوری و ارزشی در گرو شناسایی حقیقت انسان و ابعاد وجودی و آغاز و انجام و کمال و سعادت نهایی او است که نوع دیگری از کاوش‌های عقلانی را می‌طلبد و می‌توان آن را انسان‌شناسی فلسفی نامید و این رشته معرفتی خود مبتنی بر اصول دیگری است که در هستی‌شناسی تبیین می‌شود و شامل مسائل خداشناسی نیز می‌گردد. سرانجام، ارزیابی آرا و عقاید، در هر یک از شاخه‌های معرفتی، نیازمند بررسی مسائل دیگری است که درباره خود شناخت مطرح می‌شود و قلمرو معرفت‌شناسی را تشکیل می‌دهد.

بنابراین، شاخه‌های شگانه مزبور را می‌توان بنیادی‌ترین معارف انسانی معرفی کرد و مطالعه آنها را به همه کسانی که می‌خواهند زندگی خود را بر اساسی صحیح و عقل‌پسند پی‌ریزی کنند توصیه نمود. البته کسانی که حقانیت دین مقدس اسلام را شناخته‌اند می‌توانند راه حل‌های بسیاری از مسائل یاد شده را - به خصوص در زمینه علوم دستوری و ارزشی - از منابع معتبر اسلامی به دست آورند بدون این که نیازی به پیمودن راه‌های پر پیچ و خم و ناهموار بشری داشته باشند. اما دست‌کم، برای پاسخ‌گویی به شبهاتی که به انگیزه‌های گوناگون مطرح می‌شود، باید به بحث‌های عقلی نیز اهتمام ورزند؛ به ویژه مبحث معرفت دینی را در چارچوبه مباحث معرفت‌شناسی دنبال کنند.

با توجه به تصمیم جدی سردمداران جهان کفر و استکبار بر هجوم فرهنگی بی‌امان به جمهوری اسلامی ایران و هدف‌گیری نظریه سیاسی دینی، به عنوان حساس‌ترین و ریشه‌ای‌ترین رکن این نظام اسلامی، ضرورت پرداختن به این مباحث به مراتب بیشتر احساس می‌شود و وظیفه علاقه‌مندان به بقای اسلام و استمرار این نظام مقدس، مخصوصاً اندیشمندان و دانشوران و فرهیختگان، بسیار سنگین‌تر می‌گردد. به دلیل همین امر، مؤسسه آموزشی و

پژوهشی امام خمینی علیه السلام از چند سال قبل، در حد امکانات و مقدورات خود در این عرصه وارد شد. یکی از کارهایی که در این رابطه انجام گرفت، تدوین کتاب‌هایی در مجموعه‌ای با نام «سلسله دروس اندیشه‌های بنیادین اسلامی» بود. این کتاب‌ها تاکنون در مراکز و دوره‌های مختلفی تدریس گردیده و خدا را شاکریم که با استقبال قابل توجهی روبرو شده است.

با تجربیاتی که در جریان تدریس این دروس فراهم آمده، این کتاب‌ها تقریباً همه ساله مورد بازنگری قرار گرفته و سعی شده نقایص آنها برطرف گردد و مطالب هر چه بیشتر با نیازهای فکری جامعه، به خصوص جوانان انطباق یابد. پس از چندین دوره تدریس این سلسله دروس، و با توجه به محدودیت زمانی دوره آموزش «طرح ولایت» - که این کتاب‌ها اولین بار با هدف تدریس در این طرح تدوین گردید - ایجاد تغییراتی در مواد درسی و کیفیت برگزاری این دوره ضروری به نظر آمد. از این رو کتاب‌هایی با عناوین و موضوعات جدید به درس‌های این دوره اضافه شد. کتاب مبانی اندیشه اسلامی - ۳ (انسان، راه و راهنماشناسی)، از جمله همین کتاب‌ها است که اولین بار برای تدریس در طرح ولایت سال ۱۳۸۳ در نظر گرفته شده است.

به امید آن‌که این تلاش محدود قدمی، هرچند کوتاه، در راه انجام وظیفه مذکور به شمار آید و موجب خشنودی قلب مقدس حضرت ولی عصر - عجل الله فرجه الشریف - گردد.

مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام

پیش گفتار

حقیقت جویی و کمال خواهی دو ویژگی بارز آدمی این دُرگران بهای هستی است. قدر و منزلت هر انسان به مقدار برخورداری او از حقیقت و مقدار ارزشی است که برای حقیقت قایل است. اما حقیقت چیست و چگونه می توان آن را شناخت؟ بی تردید می توان گفت این دو پرسش، به لحاظ نظری، خطرترین و دیرپاترین دغدغه انسان در همه اعصار بوده است.

حقیقت، به یک معنا، عین «هست»ی است و شناخت «هست»ی، شناخت حقیقت است. «هست»ی، از یک نگاه، چنان روشن است که «معرف»ی روشن تر از آن نیست؛ و از نگاهی دیگر، چنان پوشیده و پیچیده است که شناخت کُنه آن میسر نیست. حقیقت، به معنایی دیگر، عین ارزش است و شناخت ارزش، شناخت حقیقت. ارزش واقعی سرچشمه همه نیکی ها و فضایی است که به زیستن معنا می بخشد و «بودن» را به «شدن» می خوانند و بدل می سازند. از منظری دیگر، «حقیقت» عین زیبایی است و شناخت زیبایی، شناخت حقیقت است. زیبایی واقعی همان است که جان را می نوازد و به روح تعالی می بخشد.

«هست»ی، ارزش و زیبایی، اما، «بود» و «نمود»هایی گوناگون دارند و چنان لایه به لایه، موبه مو و توبه تو هستند که یافتن سرشته این تافته به مهر بافته، کاری آسان برای عقل و دل، با آن همه عظمت و کرامت و شرافت، نیست.

گنجینه اندیشه بشری، شاهد تلاش های بسیار خجسته و پربرکتی است که برای شناخت حقیقت در جلوه های متنوع آن، صورت گرفته است؛ هرچند بسیار شده که غرض ورزی ها و پلشتی ها، فضای پاک این حقیقت جویی ها را تیره ساخته، و گاه جهل و غرور، انگاره های موهوم را «حقیقت»، و سراب را «آب» پنداشته و از این رهگذر مکاتب فکری رنگارنگ به

بشر عرضه شده است؛ اما حقیقت همواره - به خواست «حق» - چهره زیبای خود را «به گونه‌ای» بر مشتاقان خود نمایان ساخته است. آری، «حق»، که «حقیقت» در جامع‌ترین و حقیقی‌ترین معنای خود وام‌دار او است، اراده کرده است که «حقیقت»، افزون بر طریق عقل و دل، از صراط «دین» خود را به بشر بشناساند تا جهل، غرور، غرض و ناپاکی، باطل را در چهره «حق» جلوه ندهند و راه کمال انسانی را به «بی‌راه» نبرند. از این رو، پیامبران الهی یکایک آمده‌اند و هر یک به سهم و مقتضای زمانه خویش از گوشه‌ای از اسرار حقیقت پرده برداشته‌اند.

کتابی که پیش روی شما است، از مجموعه کتب «مبانی اندیشه اسلامی» است که به اختصار به تشریح و تبیین مبانی اعتقادی - کلامی اسلام در باب انسان، وحی، نبوت و امامت و برخی از مهمترین مباحث مربوط به این موضوعات می‌پردازد.

ذکر این نکته شایسته است که این کتاب گامی ابتدایی در مسیر تدوین این‌گونه آثار است. تجربه و بضاعت علمی ناچیز، فرصت اندک، و آموزشی بودن متن، گرچه نمی‌تواند توجیه‌کننده کاستی‌ها و ناراستی‌های احتمالی آن باشد، اما زمینه عفو و اغماض خوانندگان بزرگوار و فرهیخته را فراهم‌تر می‌سازد. امید است با نقدهای عالمانه و پیشنهادهای سازنده، این نوشتار اصلاح و تکمیل شود.

در پایان تلاش همه سروران دانش‌ور و دل‌سوزی را که در سامان یافتن طرح اولیه و نگارش محتوای این کتاب سهم بسزایی داشتند ارج نهاده، به ویژه از حضرت علامه آیت‌الله مصباح یزدی، مد ظله العالی، که پیشنهاد دهنده و طراح اصلی این اثر بوده‌اند، معاونان محترم مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام، که با هدایت‌ها و حمایت‌های همه جانبه زمینه مناسب برای تدوین این اثر را فراهم نمودند، و از فضلا و اساتید گرانقدر حجت الاسلام والمسلمین آقایان: حسن یوسفیان که افزون بر نگارش چهار درس نخست، با خلوص، دقت و پشتکار قابل تحسین همه مطالب کتاب را مطالعه و در قالبی چشم‌نواز سامان بخشید، جعفر انواری که زحمت نگارش درس‌های پنجم، ششم و هفتم را بر خود هموار ساخت، منصور

نصیری که درس‌های هشتم و نهم حاصل تلاش اوست، و احمدحسین شریفی که درس‌های دهم، یازدهم و دوازدهم را به خامه‌ خویش نگاشت، فروتنانه و صمیمانه تشکر و از خداوند متعال برای همه آنان طلب توفیق، سلامت و سعادت روز افزون می‌نمایم. همچنین از تلاش پی‌گیر برادر ارجمند جناب حجت‌الاسلام والمسلمین سید ابوالفضل حسینی، مدیر محترم تدوین متون مؤسسه و همکاران ارجمند ایشان که با انتقال پیشنهادها و انتقادات ارزشمند اساتید گرانقدر زمینه رفع برخی کاستی‌های چاپ نخست را فراهم ساختند و نیز زحمات بی‌دریغ عزیزان و همکاران انتشارات مؤسسه تشکر و قدردانی می‌کنم.

محمود فتحعلی

قم، اردیبهشت ۱۳۸۴